

Hayden White

Wesleyan University Special
Collections & Archives

===== Baráth Katalin =====

/// **Történetírás és regényesítés**

A történetírást ne emlegessük egy lapon a képzelettel, hördült föl a történésztársadalom, amikor híret vették Hayden White a történeti képzelőerő működésére vonatkozó modelljének. Mint látni fogjuk, és mint arra maga White is fölhívta a figyelmet, a riadalmat nem is annyira a *Metahistory* derékhadát kitöltő formalista műelemzés, hanem a hozzá fölvázolt keretrendszer váltotta ki: hogy White olyan fogalmakkal és eszközökkel látott neki az olvasásnak, amelyeket hagyományosan az irodalom szerzőszámolásában szokás (a történeti irodalomtól – merthogy olykor a történetírást is *irodalom*nak, *írás*nak nevezünk – elzárva) tartani.¹ Ötven év távlatából, az internet születése, a zabolázhatatlanul ömlő online történeti diskuszió, a népi és az intézményes emlékezetpolitikák túlburjánzása, a minden zugból előugró *fake news* és általában a másítás mindenre kiterjesztetten izzó bélyege és egyben igénye, a mesterséges intelligenciának nevezett szöveggenerátorok létrehívása, a tények és a tudományos tekintély elleni világméretű lázadás, az önjelölt szakértőkbe és a saját meggyőződésbe vetett hit megizmosodása óta már-már szánni valóan kisszerűnek és céljatevésztettnek tűnik ez a hajdani riadalom. Miközben a felpaprikázott szakma igyekezett védeni a mundért, a *Metahistory* kiinduló tételeinél jóval buzgóbb és nehezebben lebíráható erők ásták alá a történészi-tudományos hitel bástyáit.

Ó, a paradicsomi idők, amikor csak a *Metahistory* volt az ellenség!

Félszázad messzeségéből (habár inkább negyedszázad az, ha a hazai fogadtatástól számoljuk) olyan képet mutat a korabeli történészcéh, mint a rómaiak, akik zajos szomszédjukra panaszkodtak, miközben a kertek alatt jártak a hunok. Ebből a távolságból a *Metahistory* fogatlan oroszlánnak tűnhet azok számára, akik tőle féltették a történettudomány episztemikus státuszát. Azok számára azonban, akiknek elsősorban a fantáziáját mozgatta meg az irodalomként és irodalmi eszközökkel vizs-

¹ == „[A] történészek nem voltak túlságosan elragadtatva tőle. Úgy gondolták – ahogy sokan mások is –, hogy engem egyáltalán nem érdekel a történészek tevékenységének kutatási szakasza, csupán az írásra fordítottam figyelmet. Azt mondták, White úgy olvassa a történelmi szövegeket és a történészek szövegeit, mintha irodalmi alkotások lennének. De egy történelemi szöveg – állították – nem irodalmi mű, nem kezelhetjük irodalomként.” Kisantal–Krommer, 2005: 260.

gálható történeti irodalom ideája – ehhez persze be kell vallaniuk, hogy van fantáziájuk –, a *Metahistory* végre visszahelyezhető az inspiratív teóriák polcára. Oda, ahová ötven éve is tartozott, és talán még ma is tartozik. Ami engem illet, kezdettől az utóbbi szurkolótábort erősítettem (vagy gyöngítettem). Annál is gondtalanabban választhattam ezt a pozíciót, mivel az úgynevezett szakmai pályafutásom túlnyomó részében nemigen volt tudományos státuszom vagy tekintélyem, vagyis vesztenivalóm. Ennélfogva sem a megtámadottságnak, sem az önvédelem kényszerének nem éreztem terhét. Ezenfölül még egy okból találtam különösen érdekfeszítőnek a Hayden White által megnyitott ösvényt, azaz a régi-új nézőpontot, amely felől – a történetkutatás 19. századi professzionalizációja óta újra – irodalomként (is) fölfogható a történetírás. Mégpedig abból az okból, hogy a szakmai szövegekkel egy időben regényeket is írni kezdtem, és máig párhuzamosan művelem a kétféle irodalmat.

Ha ugyan kétféle irodalomról van szó, suttogja fülünkbe a *Metahistory* ma már ritkán megnyilatkozó szelleme.

Az alábbiakban ezért megint csak kétféle módon fogok megemlékezni a *Metahistory* inspiratív természetéről. Egyrészt úgy, hogy közreadom némely tapasztalatomat arról, miben egyezik és különbözik (az egyszerűség kedvéért osszuk föl így:) a *tudományos* és a *fiktív* elbeszélés alkotása. (Habár az „alkotás” képtelenül fellengzős nevezet arra a folyamatra, amely a benyomásaim alapján inkább kirakózásnak, szövegetésnek vagy barkácsolásnak érződik. Kitarást, rendkívüli összpontosítást és igénytelen életmódot követelő barkácsolásnak ugyan – de akkor is. Apró műveletek szívós sorakoztatása ez abban a reményben, hogy végül láthatóvá váljék egy teljes kép úgy számomra, mint mások számára.)

A kettősség jegyében a *Metahistory* személyes jelentőségéről egy ugyancsak jubiláris szöveg beemelésével is számot adok: saját doktori dolgozatom kiadatlan bevezető fejezetének néhány részét is beledolgozom a megemlékezésbe. Mivel a dolgozatot 2013-ban fejeztem be, utólag minősíthetném a *Metahistory* negyvenedik születésnapjára készült munkának is, de ez sajnos történelemhamisítás lenne, ha mégoly nehezen is leleplezhető. Az viszont igaz, bár csak a jelen szöveg alapján szintén nem bizonyítható, hogy a *Metahistory* még sok évvel az első találkozás után is foglalkoztatott – olyannyira, hogy a dolgozatban akkor is visszatértem hozzá, amikor a történészek többsége (mármint azon kevesek, akiket valaha is gondolkodásra készítetett a *Metahistory* feltevéseinek Magyarországra is begyűrűző hányada) megkönnyebbülten feledkezhetett el a tíz-tizenöt évvel korábban emlegetett szerző nevééről. A 2013-as dolgozat bevezetőjének újraolvasása kapóra jött, hogy segítsen megvilágítani (egy-egy passzusait föl is használom az alábbiakban), a *Metahistory* és fogadtatása mely állításaihoz kapcsolódom, amikor a történelem és az irodalom írása közbeni tapasztalataim egy részét – nem kevés, ám annál vállaltabb szerénytelenséggel – megosztom.

= = A történeti irodalom valósága

„Hogy a 19. század történeti tudatára leginkább jellemző formákat elemezzem, egy általános elméletet alkalmaztam a történeti művek szerkezetére vonatkozóan. Úgy véltem, hogy az adott történetíró stílusa leírható a nyelvi szabályrendszer bizonyos eszközeivel, melyeket arra használ, hogy a történeti mezőt előzetesen prefigurálva különböző »magyarázó« eljárásokat kényszerítsen rá. A történetíró ezen eljárások segítségével alkot »történetet« abból a »krónikából«, ami a forrásokból kiolvasható eseményekből állítható össze. Ezek a nyelvbeli szabályok, úgy gondoltam, konkrétan is leírhatók, mégpedig a négy fő poétikai alakításmód fogalmaival. A metafora, a metonímia, a szinekdoché és az ironia trópusait jelöltem ki a nyelvi prefiguráció alaptípusaiként, és velük jellemeztem azokat a tudatformákat, amelyekkel a történészek (nyíltan vagy burkoltan) igazolják állásfoglalásukat a különféle magyarázó eljárások segítségével, mindezt az érvelés, a cselekményesítés és különösen az ideológiai következtetések szintjén.”²

Öt évtized telt el azóta, hogy Hayden White 1973-ban megjelentette elméletét a történeti tropológiáról, és ezzel, ha nem is forradalmasította, de alapjaiban rendítette meg a történetírás diszkurzusát – legalábbis egy ideig így tűnt. Az analitikus történetfilozófia művelői éppúgy, mint a történetírók és narratológusok, kötelességüknek tartották reagálni White tételeire, és ezek a reakciók többnyire a szélsőségeket képviselték. „Jó néhány kritikus lelkesedéssel fogadta a könyv alapgondolatát, mely a történeti diszkurzus formalista elemzésére tett kísérletet, megmutatva, hogy a történeti diszkurzus legalább annyira poétikai konstrukció, mint kognitív tevékenység eredménye. Mindezek ellenére a könyv számos történészt sértett, minthogy tagadni látszott a tények és a képzelet, a valós és az elképzelt események, a történelem és a költészet közötti különbséget.”³

A *Metahistory*ról egyébiránt már negyedszázada is születtek részletes beszámolók magyarul.⁴ Sajátos jelenség, hogy míg az általa kiváltott reakciók, illetve az előzmény- és utószövegek közül számosat olvashatunk anyanyelvünkön, maga a white-i alpmű nincs lefordítva. Annak ellenére azonban, hogy maga a szerző is, mint később idézem, bizonyos szempontból idejétmúlt alkotásnak tekinti, a *Metahistory*ban alkalmazott olvasásmód következményei valamelyest beépültek a történetírás mai gyakorlatába. Ha nem is konkrétan a *Metahistory* hatott, inkább a – tőle nehezen elválasztható – úgynevezett narratív fordulat. (Ami a saját olvasói és történetírói tapasztalatom szerint az itt-ott önreflexív szövegalkotásban és retoricitástudatos forráskritikában érhető tetten.) A történetírás kognitív és retorikai dimenziójának viszonya, a történetírás képviselte történeti igazság státusza, hitele egy időre tárgyalandó probléma lett. Elgondolkodtunk, mit is tartunk a történetírás felől; költészet-e, avagy tudomány, esetleg mindkettő; állításai a múlt köznapi értelemben vett valóságát tükrözik-e, vagy inkább esztétikai síkon értelmezhetők.

2 = = White, 1973: 426.

3 = = White, 1997: 7.

4 = = Például: Kisantal–Szeberényi, 2001; Gyáni, 2000, különösen 48–70.

A történelem joggal félemlíti meg az a feltételezés, hogy szövegeinek nincsen empirikus értelemben vett igazsága. E feltételezés történetét, ismét rámutatva az idő és a tér egymásba játszási lehetőségeire, akár figuratív módon is jellemezhetjük, a dekonstrukciós retorikában igen kedvelt *chiasmus* alakzatával.⁵ A 18. századig a történetírás természetszerűen kezelte alkotási módszertanuként a retorikát. „*A törés akkor áll be, amikor a történelem tudományosságának megalapozása érdekében a kutatás fontosságát kezdik hangsúlyozni a történetíró retorikus elbeszélői nyelvén és az elbeszélés természetes velejárójának, az imaginációnak a fontosságával szemben.*”⁶ A 20. század utolsó évtizedeiben azonban a történelem tükröződve ismételte önmagát, mivel e két ellenkező szemlélet hangsúlyai megcserélődni látszanak, látszottak a retorika javára.

Ha White téziseinek azt a részét vesszük, amelyek szerint az irodalmi és a történeti szövegek pusztán intratextuális szempontok szerint nem különböztethetők meg, a történészek ösztönös tiltakozásba kezdenek. Veszni látszik ugyanis szövegeik valóságreferenciája, az a vonatkoztatási alap, ami a logikai szemantika nyelvén „*olyan viszonyként értelmezendő, amely egy kijelentés és egy tényösszefüggés között akkor áll fenn, ha a kijelentésben bizonyos argumentumok között tételezett reláció ezen argumentumok denotátumai között a valóságban is fennáll.*”⁷ „A valóságban is fennáll”: a definíciónak a történetíró szempontjából ez a sarkalatos és védhetetlennek tűnő pontja. Ha ugyanis azt állítom, hogy „*Ferenc József arról tudósította anyját, hogy »az alkotmányt sutba dobták és Ausztriának immár csak egy ura van«*”,⁸ állításom logikailag bizonyítható igazságát rendkívül problémás lesz alátámasztani, minekutána Ferenc József a valóságban immár „nem áll fenn”, az anyjáról nem is beszélve – mindketten a múltból alkotott (tehát „megfoghatatlan”, bíróság elé nem idézhető) diszkurzus aktorai. A meg nem ragadhatóság, az illékonyság minden olyan tény vitathatatlanul jellemez, amely a jelenben felmutathatatlan, amely már visszavonhatatlanul a múlt része.

A történetíró tehát, úgy fest, joggal tart a referencialitás varázsgömbjének a darabokra törésétől.

== Csak a történész kutat?

Ahhoz regényírónak sem kell lenni, elég az olvasói tapasztalat, hogy belássuk, csupán a szöveg tulajdonságai alapján nem eldönthető, történettudós vagy író hozta-e létre az elbeszélést. Azt, hogy hogyan zajlott (a szakszerűnek mondott) kutatás a szöveg

5 = = A chiasmus „szintaktikai vagy akár szemantikai szempontból is egymásnak megfelelő, de antithetikus szószerkezetek szimmetrikus, egymást keresztező elhelyezése, többnyire tükörképet adó rendben. [...] Modellje a következő: $a+b/b+a$, vagy $ab/ab/ab/ba$.” Szörényi–Szabó, 1997: 153.

6 = = Thomka, 2001: 171.

7 = = Kanyó, 1980: 159.

8 = = Szabad, 1979: 445.

létrehozása előtt, a történeti irodalomhoz hagyományosan kapcsolt szövegbeli eszközök – sem a lábjegyzet, sem a személytelenségre törő stílus, sem a szövegvégi forrás- és irodalomjegyzék – nem bizonyítják. Ezeket az eszközöket ugyanis föllelhetjük a fikcióként számon tartott szövegekben is – megjegyzendő persze, hogy különösen akkor, ha a tudományosság-hatás elérése a cél. Susanna Clarke *A Hollókirály* és R. F. Kuang *Bábel* című műve két viszonylag friss példa erre csak a fantasy műfajából.⁹

No jó, de a történész kutat, ellenben az íróval!

Csakhogy a kutatásként érthető előmunkálatok a fikciós elbeszélések létrehozását is megelőzik, ráadásul igen gyakran ugyanabban a formában, ahogyan a történész is alkalmazza őket. Ha történelmi regényekről van szó (és az én regényeim többségében központi jelentőségű a történelem), akkor a kutatás fázisa különösen elengedhetetlen, hiszen a műfaji és olvasói elvárások egyaránt ezt diktálják. Ez a kutatás módszertanilag sem kell hogy eltérjen a történettudomány által előírt munkálatoktól. Akkor sem, ha a regényíró célja más: ő a történetiség illúzióját, a történeti valósághatást azért hozza létre, hogy az előadott történet és a megalkotott (fiktív vagy valós) szereplők számára hihető kulisszát alkosson, a világ segítségével történeti jelleget kölcsönözzön számukra. Legalábbis esetemben, mert előfordulhat az is, hogy a regényíró – a történészhez szintén hasonlóan – művével elsősorban a történelemtől kíván állítani valamit. A történész a fönt emlegetett episztemológiai törés óta, tehát azóta, hogy a tudomány úrrá lett az irodalmon, azaz a szakszerűség követelménye megelőzte az irodalmiságét, eltérő célközönség számára, de nem mindenben eltérő módon teremt hitelességet. Neki is, a regényírónak is ki kell jelölnie a tárgyhoz kapcsolódó indexet, a neveket, helyeket, más szövegeket.

A regényírói és történettudósi eljárásokat elválasztó általános különbségek között fölmerül az is, hogy míg a történettudós a néhai, bár a jelenbe torkolló valóság megmaradt nyomaira épít, a fikciós irodalom létrehozója a képzeletéből dolgozik. A fönti elgondolás mögött az az előfeltevés munkál, miszerint a regényíró – ellentétben a történésszel – nem a valóságként emlegetett, tényekkel telítüzdelt univerzumról állít valamit. (Azt a problémát, hogy mit nevezünk ténynek, tanulmányok sora tárgyalta, fogja is még.) A „megtörtént események” varázsigéje az alaposan megszerkesztett dokumentumfilmek vonzerejét is növeli, azt a benyomást keltve, hogy a megtörténtség-hatásból táplálkozó hitelesség értékesebb, mint a bevallottan képzeletre alapozott. De összemérhető-e a történetírás és a regényirodalom valóságának értéke? Miért marad alul, ha alulmarad, az, amit a regényvilág állít a valóságnak nevezett jelenség-halmazról, az életről és az emberről az olyan művekkel szemben, amelyek a „megtörtént események alapjának” retorikájával operálnak?

9 = = Clarke, 2006 (eredeti megjelenés: 2004); Kuang, 2023 (eredeti megjelenés: 2022).
A lábjegyzet-effektust alkalmazó hazai klasszikus: Esterházy, 1979.

= = Inventio: honnan jön és hova tart a történet?

„A retorika megjelenése a történetelmélet területén sok bizonytalanságot hozott magával, ahogyan a történetírásként, illetve a kutatásként felfogott történelemszemlélet szembeállítását is. Mindenesetre a felismerhetetlenségig felhígult a történelem és a fikció közti különbség: a történelem újabbán igaz elbeszélés kíván lenni. Am miben áll ez az igazságigény, kérdezi Ricœur, amikor csak az elbeszélő formát vesszük tekintetbe, miközben az elbeszéléssel a múlt bemutatásának státusára kérdezzük rá. Valójában ez a forrása az irodalmi minőség és a tudományos minőség közötti konfliktusnak.”¹⁰

Azok, akik a történetírásnak a természettudományokéhoz hasonlatos tudományos státuszát védelmezik, nem győznek rámutatni arra az episztemológiai törésre, amely fölött a metaforikus narrativizmus hajlamos elsiklani, és ennek köszönhetően bezárhatja a historiográfiát a kizárólagosan narratív megismerés börtönébe. Ezt a törést azonban nem könnyű megszüntetni, hiszen a történetírás narratív és tudományos természetének elválaszthatatlanságát nem elég állítani – a közöttük rejlő összefüggéseket meg is kell világítani. Mivel a történeti szövegen belül nem találhatók támpontok arra nézve, mi biztosítja a megfelelést közte és a múlt között, rajta kívül érdemes kutakodnunk. Többen, így Paul Ricœur is, a történész írást megelőző tevékenységi szakaszaiban vélik megtalálni a történetírás és a fikció különbségének kritériumait, azt a protokollt, amit tekintetbe véve kijelenthetjük: a történész nemcsak hogy nem alakíthatja a történetét tetszés szerint, hanem egy szövegen kívüli szabályrendszer irányadásának is meg kell felelnie.¹¹

De mit is művel a történész, mielőtt elbeszélésbe fogna? Melyek az említett szabályrendszert és a létrejött szöveget elválasztó különbségek?

A Hayden White elméleteihez módosító-tisztázó megjegyzéseket fűző Ricœur a történetírást nem magában való szövegtermelésnek tekinti, hanem a nyelvészeti pragmatika felől közelíti meg. A történetírást visszahelyezi a kommunikáció közegebe, azaz olyan közlésnek tekinti, amely bizonyos tartalmat közvetít a feladó–elbeszélő–szerző és a vevő–olvasó között. Ilyen módon számba kell vennie, hogy az olvasó történetileg kialakult, egyszerre konvencionális és identikus elvárásokkal veszi kézbe a történész szövegét; ugyanakkor rehabilitálja a feladói intencionalitást is, azt, hogy a szöveg árnyékában sok egyéb tényező mellett rejtőzik egy szerzői akarat is. Bár a történetíró e szempontból a tudományok művelőinek rendszertanában a kameleonfajta közé sorolható – mindent megtesz, hogy észrevétlen maradjon.

Ezeket a tényezőket figyelembe véve állapítja meg Ricœur, miszerint „a történeti szöveg olvasója méltán várhatja, hogy a szerző »igaz elbeszélést«, és ne fikciót nyújtson számára. Felmerül tehát a kérdés: vajon az olvasó és a szerző között a hallgatólagos egyezés betartható-e – és ha igen, milyen mértékig – a történelem

10 = = Thomka, 2001: 193–194.

11 = = A tanulmányban az alábbi Ricœur-szövegekre támaszkodom: Ricœur, 1999; 2000; 2004.

írásában?”¹² A válasz megtalálásához segítségül hívja az emlékezetet mint a történeti elbeszélésekkel olykor „valóságos” történelemként párhuzamba vagy szembeállított gyakorlatot, hogy bebizonyítsa: az emlékezet valóságreferenciája a történetírásához viszonyítva nem kevésbé problémás. A felismerés heurisztikus tapasztalata és öröme (az „Igen, ez az!”) az a sajátos vonás, ami előnyt biztosít az emlékezetnek, és első pillantásra igazabb mivoltot kölcsönöz neki a történetíráshoz képest. A megjelenítés fáradtságos és specifikus munkájával a történetírás ebbe az emlékezeti tapasztalatba vetett bizalmat igyekszik megszerezni – amely bizalom egyébként az emlékezet útján létrejött tanúságtevésekben, azaz a forrásokban azonnal megrendül, mihelyt a tanúságtétel intézményesül, kiszakad kontextusából, úgynevezett „árva szöveggé” válik. A munka nehézsége azonban sejteti velünk, hogy a historiográfia pusztán írással nem szeresheti meg ezt a bizalmat – munkafázisok egész sora szükséges hozzá. Ezt a forrásfeldolgozásból, a magyarázás/értelmezés szakaszából és az „irodalmi” fázisból álló cselekvésláncot nevezi Michel de Certeau szavával élve Ricœur „*historiográfiai műveletnek*”. Ennek az operatív tevékenységnek a célja tehát az igaz történetre irányuló olvasói bizalom megszerzése és megtartása a múlt megjelenítésének eszközével.

A három történetalkotó fázis bevezetése a művelet bonyolultságának magyarázata mellett arra is kiválóan alkalmas, hogy a történetírás viszonylatában gyakran csak az *elocutio*, a díszítés, írásba öntés dimenzióját szem előtt tartó narratív történetelméletnek ellenszegülve újraegyesítse a klasszikus retorika három szakaszát. Ricœur az *inventio* (az érvek és bizonyítékok feltalálása), a *dispositio* (ezek elrendezése), végül az *elocutio* (az alakzatokat is magába foglaló szövegalkotás) fázisait megfelelteti a – Hayden White-éhoz hasonlóan szövegcentrikus elméletek által elhanyagolt – teljesnek aposztrofált történeti munkafolyamat fázisaival. Ahol az *inventio*: tényfeltárás, azaz adatgyűjtés; a *dispositio*: a történeti magyarázat megszületése, azaz történetforma, narratíva választása; az *elocutio*: írás, tropologikus-retorikus szabályokhoz igazodva.

Ricœur ugyanakkor maga is kevés figyelmet fordít a narratív formának arra a „visszafelé” is érvényes hatására, amely a gyakorlatban már az *inventio* szakaszában megjelenik. A levéltárban sorakozó papírdarabokat ugyanis, ahogy többek közt maga Ricœur is alátámasztja, a kutatást megelőző, *ab ovo* hipotézis avatja forrásokká. Látható, a történész munkafázisai szintén egy történet formáját öltik a hipotézis szerint, ráadásul a történész egy másik történet igazolása, cáfolása, tisztázása vagy módosítása céljából fordul a forrásokhoz. A történész is a korábban született, sőt folyamatosan alakuló elbeszélések sodrásában, metszéspontjában áll, amelyek mind-mind befolyásoló erővel bírnak arra a horizontra, ahonnan a történész a múltat szemléli, ahonnan a kérdéseit fölteszi. Egyébként is nehéz rámutatni egy pontra, és azt írni fölé: *itt* kezdődött a történész érdeklődése, kutatása, elbeszélése. Ebből

¹² = Ricœur, 2004: 187.

következően, úgy hiszem, lehetetlen volna általánosan érvényes időrendet vagy hierarchiát rendelni a történész Nagy Történetalkotó Munkája három fázisához, így ez a ricœuri hármasság is csak félsikernek mondható, már ami a konkrét történetírásán kívüli munkafolyamatok elkülönítésének, fontosságuk hangsúlyozásának szándékát illeti.¹³

= = Hogyan választunk történetet?

Amikor a *Metahistory* megjelenésének ötvenedik évfordulójáról megemlékező konferenciára 2023-ban sor került, éppen egy alternatív történelmi regény szerkesztési folyamatának közepén topogtam, illetve egy időutazós ismeretterjesztő ifjúsági regénysorozat rám testált részének közepén akadtam el. Nem én vagyok az első, és vélhetőleg nem is én leszek az utolsó, aki történész szakképzettsége mellett a nem történelmi irodalom mezején is kalandozik, sőt kalandorkodik, de – gondoltam – megemlítem ezeket a körülményeket, hogy az olvasó tisztában legyen azzal, összehasonlító fejtegetéseim nem annyira a spekuláció, mint a gyakorlat gyümölcsei. Annak az eldöntésében, hogy történettudományba tévedt író vagyok-e inkább, vagy az irodalom legelőjére csámborgott tarka történészbárány, a mélyen tisztelt időrend sem segít, mivel történelem szakos szakdolgozatomat és az első regényemet egyszerre írtam – előbbit a diplomáért, utóbbit egy pályázat pénzdíjáért. Az a tapasztalat sem igazít el az elsőség kérdésében, hogy később, amikor az írásért és gondolkodásért eddig egyedül érdemi összeget fizető állást töltöttem be mint reklámpari ún. „kreatív”, szabadidőmben vagy történelmi tanulmányok, vagy fikciós próza írásával foglalkoztam, a kettő (a reklámmal három) együtt már nem ment. Azt azonban kijelenthetem, hogy a történelem szövegesítésének többféle módja évtizedek óta párhuzamosan érdekel. Talán ezért bocsátható meg, ha ebben a jubiláló eszmefuttatásban alkalmi seregszemlét tartok a különbségek és azonosságok fölött, amelyek a történettudományhoz és a fikciónak nevezhető irodalomhoz besorolt elbeszélések létrehozása közben-óta tapasztalok.

Hol kezdődik tehát a történet- és a mezei regényíró elbeszélése? Vagy ahogy az egyszerű újságíró kérdezni szokta: honnan jön az ötlet?

Ahogy a fentiekben már szóba került, a történész is, az író is történetek közepében áll. Vagy, ha tetszik (adjuk meg az elocutióknak is, ami az övé): történetek tengerén hajózik, és ebből a tengerből ugornak csónakjába a téma-halak. Mert abban egyetérthetünk, hogy halásznunk ritkán kell. A múlt történetei ugyanis valóban áradnak, amióta csak az eszünket tudjuk: családunk, közösségünk, régióink, nemzetünk, kultúránk, saját életünk töméntelen mennyiségű elbeszélést kínál föl napról napra. A történész és a regényíró ráadásul egyaránt nagyfogyasztó, a nehézséget

¹³ = = Ricœur erre maga is utal: „Magyarítás és írás között tehát folyamatos az átmenet; vagy, hogy retorikai kategóriáknál maradjunk, a narratív forma a dispositio és elocutio metszéspontjában található.” Ricœur, 2000: 17.

ezért inkább a bőség okozza: a sok közül megtalálni azt a történetet, amely mellett hosszú időre lecövekkelhetünk. A saját gyakorlatomban – ami korántsem általánosítható – az önmegértés igénye többet nyom a latban a történelmi témaválasztás során, mint a regényírói esetén. (Értsük itt az önmegértésbe a személyestől az egyes csoportokon át a nemzet vagy akár a világ megértésének igényét, az ezekhez fűződő vagy ezek közötti viszony föltérképezését.)

A regényekbe foglalt történetek témái gyakran ugyanabból a forrásból, a múltból sodródnak elém – nem véletlen, hogy eddig csak egy olyan regényt írtam, amelynek a már megírt vagy épp megíratlan történelem nem nélkülözhetetlen eleme. Mégis, a regénytémához vezető utat rendszerint nem az önmegértés súlyos, sőt, talán egyenesen nárcisztikus hívószavai szegélyezik. Helyettük az egyszerű, bulvárosnak is minősíthető kíváncsiság a kalauz: ahhoz a történethez kötöm ki a csónakot, amely hosszan képes etetni a kíváncsiságomat azért, mert abszurd, első pillantásra érthetetlen, izgalmas, mulatságos stb. További lényeges indok, hogy egyszerre adjon teret a játékra, és legyen alkalmas a választott műfaj szabályainak érvényesítésére. Nem szépirodalmat írok ugyanis, hanem populáris zsánerekbe sorolt történeteket: krimtit, science fictiont, egyebet. Olyan szabályok szerint játszom, amit a tankönyvek máig a ponyva vagy a lektúr gyűjtőfogalmával söpörnek ki hagyományosan a nemzeti irodalom kánonából.

Mindkét terepen egyként számolnom kell a legitimációs infrastruktúrával, azaz a rendszerrel, amely az adott pillanatban eldönti, befogadható-e a választott történet az intézményes diszkurzusba. Jelesül: a témaválasztás tükröz-e tudományos tájékozottságot, szakmai felkészültséget, méltó-e a közfigyelemre. Hétköznapi nyelvre fordítva ez legtöbbször annyit tesz, létezik-e szakmailag elismert orgánus, ami bekapcsolja a történettudományos diszkurzusba. Megjelenhet-e folyóiratban, könyvkiadónál, tarthatók-e órák róla a felsőoktatásban? A regény tematikus játszótérét ellenben jellemzően piaciabb intézményrendszer kerítése határolja: kíváncsi-e a történetre valaki egy kiadónál annyira, hogy megjelentetésébe és terjesztésébe pénzt fektessen. Vagy, kíváncsiság ide vagy oda, elképzelhetők-e olyan olvasók kellő létszámban, akik minimálisra csökkentik a befektetés kockázatát?

Levonhatjuk tehát a következtetést, miszerint a történetmondás kalkulált körülményei, azaz a kommunikációs helyzet, amelyben a történet lesz majd az üzenet, valóban hat visszafelé – határokat szab mind a történész, mind a regényíró munkaterület-kijelölési lehetőségeinek. Természetesen megessik, hogy ezek ketten fittyet hányanak az intézményes tilalomfákra, és más módon teszik közzé az üzenetet, például azért, mert a történet elbeszélésének a szüksége égetőbb, mint hogy az intézmények írott vagy íratlan szabályzatához igazítsák. Ebből azonban hátrányok fakadhatnak: a történetet az intézmények nem legitimálják, vagy épp a közönség nem tekinti elolvasásra érdemesnek. Ha mégis, a befektetett munka aligha térül meg – sem a szakmai súly, sem az anyagi ellentételezés frontján.

A prefiguráció jelensége mindazonáltal létezik. A választott téma bizony történet-alakot ölt már azelőtt, hogy teljességében ismerném és létrehoznám. Arról is van elképzelésem, miféle történet lesz – no nem a *Metahistory* választott trópusai, vagyis a metafora, a metonímia, a szinekdoché és az irónia lebegnek a szemem előtt, még ha egy strukturalista elemzés akadálytalanul be is illeszthetné Hayden White konkrét történetirodalmi klasszikusokból kifejtett rendszerébe előzetes, kissé még alakatlan történetemet. Ismétlem, szünet nélkül történetek áradatában úszunk – innen, ebből az áradatból származnak elképzeléseink is a történet majdani formájáról, arról, hol kell belefognunk, mi a csattanó, milyen a hangnem, hol lesznek a fordulópontok. Olvasunk rengeteg történettudományos elbeszélést, megannyi regényt is, ezért bízunk benne, hogy olvasási tapasztalataink előre megsúgják, milyen a szabályszerű tanulmány, a szabályszerű krimiregény.

= = Dispositio: a történet fölállványozása

Az inventio–dispositio–elocutio hármasa már az antik retorikákban sem volt egyöntetűen bevett hagyomány. Quintilianus *„az inventióhoz kapcsolja a dispositiót, de úgy is lehetne mondani, hogy a dispositióhoz az inventiót. Mindenesetre a szónoki beszéd részeit Cornificius, Cicero és Quintilianus az inventio keretében tárgyalja.”*¹⁴ Tehát bármennyire is hatásosnak tűnik az a háromfázisú elbeszélés, amit Ricœur a történetírói folyamatról megalkotott, sokkal inkább tűnik úgy, hogy – ha már mindenképpen osztanunk kell, akkor – egy kétosztatú narratíva jobban illenék a tapasztalatból ismerős történészi gyakorlathoz.¹⁵

Első fázis: mindaz, ami az írás (szövegalkotás) konkrét műveletét megelőzi. Retorikai fogalmakkal: az inventio és a dispositio összevonása, azaz a „beszéd” céljainak meghatározása, minden előzetes kérdésfeltevés, a retorikán belüli és kívüli érvek, bizonyítékok összegyűjtése, beleértve a témára vonatkozó korábbi elbeszéléseket.

Második fázis: a szöveg létrehozása. Ez pusztán az elocutiót foglalná magába.

A kétosztatúságot azonban szorosan összetartozó, sőt egymásba áramló „felek” egységeként érdemes elképzelnünk: *„...a tényfeltárás és az értelmezés ugyanannak az oszthatatlan folyamatnak a két oldala. A történész nem gyűjtheti össze a szükséges tényeket, ha közben nem vezeti őt valamilyen elképzelés [...], és fordítva is: az összegyűjtött tények arra kényszeríthetik, hogy módosítsa eredeti elképzeléseit.”*¹⁶

¹⁴ = = Adamik (szerk.), 2010: 326.

¹⁵ = = Bár a tapasztalatra vagy a történészi gyakorlatra való hivatkozás a történetírást problematizáló diszkurzusban nemigen szokott meggyőzni senkit. Legalábbis ez a – nem meggyőző – tapasztalat.

¹⁶ = = Kracauer, 2009: 136.

Az általánosságokon túl – ha már annyit emlegettem a kétféle történetbarácsolói terepen szerzett tapasztalatokat – példákkal szolgálok, mégpedig közel-múltbéli munkáim közül kettővel, amelyeknek a történeteszerű végeredménye nyomtatásban ellenőrizhető. Az egyik kutatás a modern populáris kultúra tematikus sáncain belül zajlott, jelesül a hazai stadionépítés korai történetét, pontosabban az FTC és az MTK pályakomplexumainak létrejöttét vizsgáltam.¹⁷ A 19. század végétől begyűrűző-alakuló globális populáris kultúra jelenségei két okból keltették föl az érdeklődésemet. Egyrészt, mert magam is e kultúra egy évszázaddal későbbi fogyasztója vagyok, azaz a globális populáris kultúra az én kultúráim egyike (vö. önmegértés), még regényíróként is ennek a kultúrának a szabályszerűségei szerint játszom (vö. ismét: önmegértés). Az érdeklődés másik forrása pedig a globalizáció története, amellyel egyszersmind intézményes kötelességem foglalkozni, mivel az MTA–SZTE–ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport munkatársa vagyok. Ezen belül azonban én választottam a popkultúra alnarratíváját. Tehát tulajdonképpen három előzménytörténetből merítettem, amikor utánanézttem a levéltári állományokban, milyen vonatkozó forrásokból tudnék újabb altörténetekhez ötletet halászni: a populáris kultúra története, azon belül a látványosságként, tömegesen fogyasztott futballesemények története, másfelől a globalizáció (egy) története. Ezekről mind volt már több-kevesebb ismeretem, amikor dokumentumokat kezdtem keresni.

Bármely történész igazolhatja, hogy a kutatást elindító ötletet, az eredendő történetet (avagy a prefigurációs horizontot, hogy a *Metahistory* fogalomkészletével éljek) a talált vagy épp nem talált dokumentumok (amelyek újabb és újabb történeteket rejtene) mennyire alapvető módon képesek eltéríteni. Előfordul persze olyan eset, hogy a történelem – nem mindig professzionális – művelője ragaszkodik a kutatás előtti elbeszélés(é)hez, és nem hagyja kisiklatni az eredeti elképzelést még annak ellentmondó dokumentumok előkerülése után sem. Miért is tenné, hiszen a büntetőjog a történelemhamisításnak csak specifikus eseteire tér ki. Ráadásul az önmegértés önbecsapással határos igénye gyakran erősebb az alapjául szolgáló történetek igazolhatóságánál.

Ami a futballtörténetet illeti, az előzménytörténet körvonalait az én levéltári leleteim sem rajzolták át, ellenben részletgazdagabbá tették. Budapest Főváros Levéltárában ugyanis kiderült, hogy megvannak a pályaeépítéshez alapított részvénytársaságok eredeti részvénykönyvei, azokkal a nevekkkel, akik kisebb-nagyobb összeget áldoztak a klubért, a pályáért. Ilyen módon lehetőségem nyílt megismerkedni az emberekkel, akik több mint száz éve olyan létesítmények születését segítették elő, amelyek ma is ott állnak, ahol egykor, a kulturális emlékezet helyeiként. Így aztán szó szerint kézenfekvő volt, hogy ezeknek az embereknek a pályaeépítéssel egybefonódó történetét írjam meg. A döntést az is megkönnyítette, hogy a stadionépítés manapság neuralgikus pontja a közbeszédnek, azaz a történet mai változatait a nyilvánosság szüntelenül a szemem előtt lebegteti.

¹⁷ = = Baráth, 2020; 2023a.

Ami a megírandó történet kijelölése után zajlott, azt a kutatásnak a szak- és önképzés során kitanult történelmi szabálykönyve diktálta. Vagyis elolvastam a levéltári iratokat, amelyek a pálya-részvénytársaságok működését dokumentálták, és természetesen minden egyebet, amit a képzésem és az azóta szerzett tapasztalatok szerint el kell olvasni a dokumentumokból kiszűrhető adatoknak (nevek, dátumok, események stb.) ellent nem mondó, segítségükkel bárki által igazolható, minél teljesebb történet megalkotásához. Az adatoknak-elemeknek, amelyekből a történetem fölépült, a történettudomány előírásai szerint visszakereshetőeknek kell lenniük, ezért a szakszerűen előadott történetbe belefoglaljuk leőhelyük koordinátáit – ahogy én is tettem.

A föntiekből úgy tűnhet, ha valaki összegyűjti az így létrehozott szövegben feltüntetett adatokat, szóról szóra előállíthatja ugyanazt a történetet, amit én. Tévedés. Még akkor is, ha a történészek és szerkesztők arra törekednek, hogy a lehető legkevesebb identikus nyomot hagyjanak a szövegen, azaz töröljék az egyedi hang, szókincs, fogalmazásmód, stilisztikai és dramaturgiai döntések stb. jeleit. (Az utóbbi oka föltehetőleg az a vélelem, miszerint a személyesség retorikája csökkenti a tárgyilagossághatást, vagyis hogy a történész afféle isteni-mindentudó narrátorként föllépve bír a legnagyobb meggyőző erővel.) A történet reprodukciója mindezek ellenére csak úgy lehetne tökéletes, ha a történelmi történetalkotás szakaszai, különösen a megszövegesítő fázis (elocutio) nem bizonyulna jóval összetettebb folyamatnak, amely során ezernyi ismert és ismeretlen további tényezővel – újabb előtörténetekkel, a szövegalkotás egyénre jellemző kompetenciáival és szokásaival, az adatok eltérő hierarchizálásával stb. – kell számolni.

A stadionos kutatás közben és után találtam ki és írtam meg az *Aki gróf úr akar lenni* című alternatív történelmi romantikus kalandregényt.¹⁸ Az inventiót, a téma föltalálását a történettudományostól eltérő körülmények és előtörténetek befolyásolták. Az alternatív történelem hosszú ideje vonzott: úgy sejttem, az ukrónia szinte minden történészt – bevallja, vagy sem – kísértésbe visz pályafutása során legalább egyszer. Egy pillanatban úgy találtam, a fantasztikummal az alternatív történelemhez hasonlóan rokon történelmi romantika olyan műfaji párosítás, amely történet formájában engem is szórakoztat, és még olvasók is keríthetők hozzá kellő számban. Itt jegyzem meg, hogy az elképzelt-odaértett olvasó a történelmi elbeszélés alakításában is döntő szerepet játszik, ha mégoly sokban is különbözik a regényírás elképzelt olvasójától. Talán nem tévedek, ha megállapítom, a történészek részben a szűkebb szakmai közösségnek, részben a számon kérő intézményeknek, hatóságoknak írnak.

A prefigurációról egy romantikus regény esetében elsősorban a műfaj igen csak konkrét szabályai gondoskodnak: a szereplők legyenek kedvelhetők, egy ponton essenek szerelembé, egymásra találásukat akadályozzák bonyodalmak, ám a vég

¹⁸ = = Baráth, 2023a.

mindenképpen boldog. Mindeközben az alternatív történelmi fikció ugyancsak érvényesülő, de kevésbé szigorú főszabálya szerint a köztudomású történelem egy tényezőjét kiiktatjuk-megváltoztatjuk, és az ebből adódó következményeket jelenítjük meg történetbe foglalva. Tehát ismét előzménytörténetek árjában sodródtam, akár csak a történelmi elbeszélés első szakaszában, csak épp ez esetben a már létező romantikus és ukronikus történetek sokaságában érvényesülő szabályokhoz igazodtam. Még történelmi korszakot is a romantikus regények hagyományára tekintettel választottam, ugyanis e hagyományban a 19. század eleje egy kitüntetett időszak, olyannyira, hogy a hozzá kapcsolt regényeket külön műfajba (*regency romance*) szokás sorolni, köszönhetően legalább annyira a korszakot a populáris irodalomban a 20. század első felében divatba hozó Georgette Heyer műveinek, mint a Jane Austen-regényeknek, vagy még inkább ezek globális népszerűségű mozgóképes adaptációinak.

Ám míg a történelmi irodalomban az éppen alakuló történelem maga szolgáltatja az elbeszélés vezérfonalát, egy történelmi regényben – a romantikus történelmi regényben különösen – a „hivatalos” történelem mellékszereplő. Olyannyira, hogy jelentős elemei törlődnek ki, minősülnek nélkülözhetőnek. A *regency romance* regényekben reprezentált 18–19. századforduló ugyanis egy szűrt, kulisszaszerű, brit fókuszpontú verziója a történelemkönyvekből ismert konstrukciónak, és a regények, filmek, sorozatok (al)műfaji hagyománya jóval nagyobb erővel alakítja, mint a történettudomány elbeszélései. Csak bizonyos környezet, társadalmi réteg, kommunikációs-viselkedési szabályok feltűnése a hallgatólagosan megengedett. A regénybeli történelmet eséllyel hiteltelenítheti egy, a műfajban korábban elő nem forduló mozzanat, még ha az történetileg igazolható is.

A kutatás, mint említettem, egy történelmi regénynek éppen úgy elengedhetetlen feltétele, mint a történetírói elbeszélésnek. Esetemben az alternatív történelmi környezet megalkotásának igénye különösen kutatásra sarkallt, amely kutatás a történetírás szakmai szabályai szerint zajlott. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy a regényhez szükséges történelmi hatáskeltés korántsem követel feltétlenül tudományos alaposságú, teljes körű eljárást. Az előzetes szakirodalmi tájékozódás voltaképpen a szerzői érdeklődés és az elbeszélésbe foglalandó téma függvénye; ha történetileg releváns motívum, például a társadalmi mobilitás lehetetlenségének boldog véget veszélyeztető toposza képezi a bonyodalmat, a hihetőség kedvéért nem árt mélyebbre ásni. Még akkor is, ha tudjuk, a műfajnak az olvasói elvárásokat is alakító szabályai fölülírják a történeleméit. Mert a *happy end* szigora nem ismer lehetlent, vagy legalábbis elképzelhetlent.

Habár a regénybeli történelmi hatáskeltéshez elég egyszerűbb, szélesebb ecsetvonásokkal fölvenni a korszak színeit, az a tapasztalatom, hogy – mivel az esetek igen nagy többségében nem az adott korszak szakértői olvassák a történetet – a regény történelemképe meggyőzőbb, mint egy szakmonográfiáé. A regény ugyanis, akár csak a kosztümös filmek, az immerzió, az átélhetőség poétikájával él, szemben az értekező-bemutató beszéd retorikáját alkalmazó, a szakmai közösségen kívüliek számára

ra nehezen befogadható tudományos elbeszéléssel. Ezért sem volt tét nélküli a dilemma, hogy feltüntessük-e az alternatív történelem műfaját a könyvborítón, ezzel is alakítva az olvasói elvárásokat a történeti valósághatásra vonatkozóan, vagy hagyjuk, hadd jusson el az olvasó önállóan az alternatív jelleg fölismeréséig. Az előolvasói visszajelzések rámutattak az utóbbiban rejlő ráadás élvezetre, a megjelenés óta született értékelések azonban azt sejtetik, nem minden olvasatnak része az ukrónia fölfedezése. Ez a tapasztalat nem csupán egy újabb jele annak, hogy pusztán a szöveg alapján nem különböztethető meg a szaktudományos és a fikciós elbeszélés történeti referencialitásának eltérő szintje; egyben arra is fényt derít, hogy a nem történész olvasó alkalmasint a regényírói és a történetírói előmunkálatok között sem tesz különbséget – vagyis a kutatás az kutatás. Az a szövegen kívülre mutató érv tehát, miszerint a kutatás léte, nemléte, színvonala, eszközei stb. csalhatatlan jegyjei a történettudományos mű és a regényirodalom közötti különbségnek, a befogadó perspektívájából kevésbé meggyőző. Ebből ugyanakkor nem következik, hogy a regényolvasó ne ismerné föl a szakszöveg kódjait. Amely kódokból pedig az nem következik, hogy a szöveget visszakereshető dokumentumokra vagy úgynevezett igaz történetekre alapozták. Csak épp ezt a hatást keltik.

= = A dispositiótól az elocutióig: a formába öntés végső szakasza

Többször föltették nekem a kérdést, hogy melyik a nehezebb: szakszöveget írni, vagy regényt. Gyakrabban válaszolom azt, hogy regényt, és folytatom azzal a magyarázattal, hogy míg a történetírói cselekményesítés munkáját az előzetesen összegyűjtött adatok és az előzménytörténetek képesek átlendíteni a holtpontra, a regényírást nem támogatják efféle segédeszközök. Ha a képzelet nem hajlandó működni, akkor nincs tovább. Akkor sem, ha előzetesen kidolgoztuk a történet vázlatát, amit egyébként, velem ellentétben, nem tesz meg minden regényíró. Az irodalmi elbeszélés dramaturgiai-(konyha)lélektani sarokpontjai ugyanis jóval kevésbé rögzítettek, mint a történeti elbeszélései, és a történet formálása során hajlamosak elmozdulni vagy teljesen fölszívódni. Részben azért, mert miközben a történeti elbeszélés előzménytörténetei többé-kevésbé tartalmazzák a (szakmai?) konszenzus megerősítő mozzanatát a részletekre vonatkozóan is, a regény előzménytörténetei, a műfaji szabályszerűségek csak a sziluettet rajzolják ki. A különbség a közismert pontösszekötős feladvánnyal is érzékeltethető: a történeti elbeszélés esetében az előzménytörténetek és a kutatás során föltárt újabb történetek elegendő számú pontot biztosítanak ahhoz, hogy azokat összekötve megkapjuk egy sas, esetleg egy galamb körvonalait – de, teszem azt, egy pár cipőét már semmiképpen. Ellentétben a fikciónak nevezett elbeszélésekkel, ahol a kevés összeköthető pont sokféle alak megrajzolását lehetővé teszi, és a lehetőségek e tárháza, a választás folyamatos kényszere időnként bénítóan hat.

Mindazonáltal a történeti szöveg megalkotásának is megvannak a sajátos nehézségei (jelenleg is tapasztalom őket), szemben a regényírással. Maradva a főnti hasonlatnál, az összeköthető pontok sokasága egyben a forma szabadságának korlátait is jelenti, az előírással dramaturgia (1. a probléma és a források kijelölése, 2. a történet – többnyire időrendet követő – elbeszélése, 3. befejezés, a következtetések levonása) monotóniájáról nem is beszélve. Ráadásul a cselekményesítést úgy igyekszünk végrehajtani, hogy az olvasónak eszébe se jusson, hogy a történet másképpen is elmesélhető, bár tudván tudjuk, az újraírás idővel elkerülhetetlen. Bevallom, én olykor nehezen is viselem a történetírásnak ezt a fékezett habzását. Megeshet, hogy ez az érzés a regényes vállalkozásaim velejárója. Hogy oka-e, vagy következménye, nem eldönthető. És talán itt kell elnézést kérnem a folyóiratok, kiadók szerkesztőitől, akiknek a szövelezésre, frazeológiára vagy mondatfűzésre tett korlátozó javaslatait nem mindig a kellő udvariassággal fogadom. Hasonló viszony fűz a *Metahistory* rigorózus négyes kategóriarendszeréhez – hiába, a strukturalizmus fölött is eljárt az idő.¹⁹ Főntartom ugyanakkor, hogy az elbeszélő szövegnek sem immanens erkölcsi, sem szakmai becsülete nincsen, amit az utóbbi idők mesterséges intelligenciaként is számon tartott nyelvi modelljeinek szöveges produkciói is igazolnak.

A történetésnek azonban csak akkor van félnivalója a képzelőerőtől, ha nem látja be, hogy képzelőerő nélkül az ő történetei is – elképzelhetetlenek.

=== Hivatkozott irodalom ===

Adamik (szerk.), 2010

Retorikai lexikon. Szerkesztette: Adamik Tamás. Kalligram, Pozsony.

Baráth, 2020

Baráth Katalin: „Gegenpressing”. Az első stadionépítési láz részvénytársaságai:

FTC és MTK (1908–1943). *Korall*, 81. sz. 100–137.

Baráth, 2023a

Baráth Katalin: Stadionok közadakozásból. A korai sportpályák támogatói az FTC és az MTK történetében, 1909–1912. *Századok*, 6. sz. 1115–1140.

19 = = Hayden White: „Nem hiszem, hogy a *Metahistory* örök érvényű mű lenne. Egy adott történeti pillanatban keletkezett, egy olyan kulturális mozgalom terméke, melyben én is részt vettem, ráadásul a strukturalizmus nagyon izgalmas módszernek bizonyult a különböző filozófiai, teoretikus és módszertani kérdések megvitatásához. A humántudományokban már elmúlt ez a pillanat, de felejthetetlen marad.” Kisantal–Krommer, 2005: 260.

Baráth, 2023b

Baráth Katalin: *Aki gróf úr akar lenni*. Gabo, Budapest.

Clarke, 2006

Clarke, Susanna: *A Hollókirály*. Agave, Budapest.

Esterházy, 1979

Esterházy Péter: *Termelési-regény (kissregény)*. Magvető, Budapest.

Gyáni, 2000

Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág, Budapest.

Kanyó, 1980

Kanyó Zoltán: Az igazságfogalom az irodalmi elbeszélésben és a „lehetséges világok” szemantikája. In: *Az irodalmi elbeszélés elméleti kérdései. Narratológiai tanulmányok*. (Studia Poetica, 1.) Szerkesztette: Szabolcsi Miklós. JATE, Szeged. 157–168.

Kisantal–Krommer, 2005

Kisantal Tamás – Krommer Balázs: „...humanista vagyok, és szerintem a humaniorák lényegében az olvasásról szólnak”. Beszélgetés Hayden White történésszel. *Aetas*, 1–2. sz. 259–269.

Kisantal–Szeberényi, 2001

Kisantal Tamás – Szeberényi Gábor: Hayden White „hasznáról és káráról”. Narratológiai kihívás a történettudományban. *Aetas*, 1. sz. 116–133.

Kracauer, 2009

Kracauer, Siegfried: *A detektívregény – értelmezés. Történelem – a végső dolgok előtt*. Kijárat, Budapest.

Kuang, 2023

Kuang, R. F.: *Bábel, avagy az erőszak szükségszerűsége*. Agave, Budapest.

Ricœur, 1999

Ricœur, Paul: Emlékezet – felejtés – történelem. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Szerkesztette: N. Kovács Tímea. Kijárat, Budapest. 51–67.

Ricœur, 2000

Ricœur, Paul: Történelem és retorika. In: *Narratívák 4. A történelem poétikája*. Szerkesztette: Thomka Beáta. Kijárat, Budapest. 11–24.

Ricœur, 2004

Ricœur, Paul: A történelem írása és a múlt megjelenítése. In: *A történelem anyaga. Francia történelemfilozófia a XX. században*. Szerkesztette: Takács Ádám. L'Harmattan, Budapest. 187–205.

Szabad, 1979

Szabad György: Az abszolutizmus meghirdetése és az egyeduralkodó császár. In: *Magyarország története 1848–1890. I. kötet*. (Magyarország története tíz kötetben, 6/1.) Szerkesztette: Katus László. Akadémiai, Budapest. 444–450.

Szörényi–Szabó, 1997

Szörényi László – Szabó Zoltán: *Kis magyar retorika*. Helikon, Budapest.

Thomka, 2001

Thomka Beáta: *Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák*. Kijárat, Budapest.

White, 1973

White, Hayden: *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore–London.

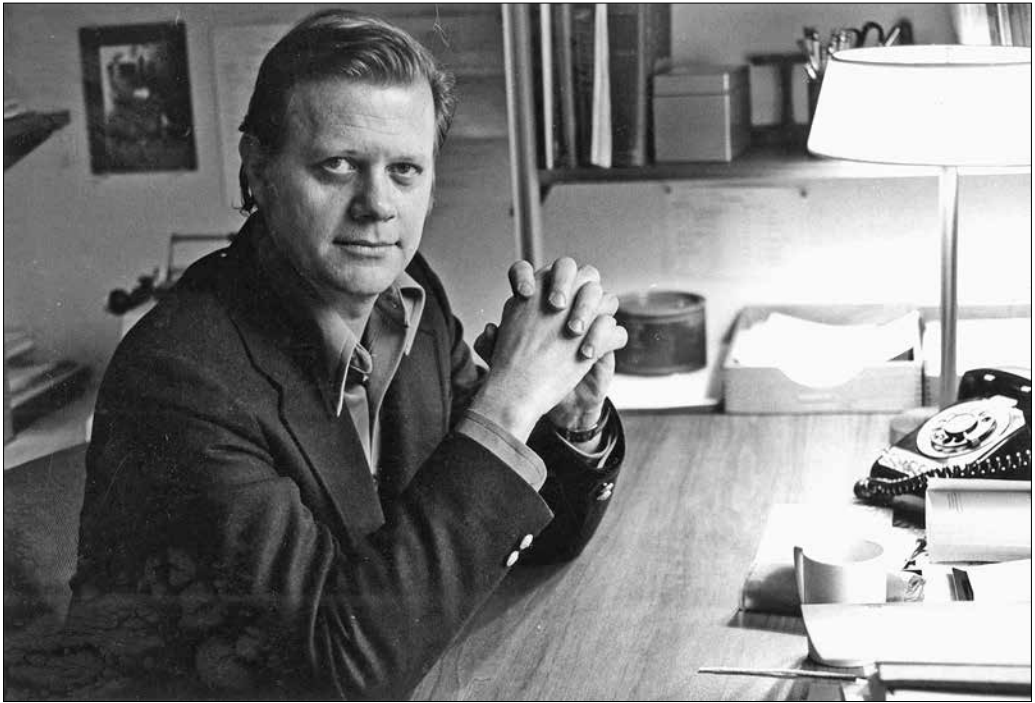
White, 1997

White, Hayden: Előszó. In uő: *A történelem terhe*. Osiris, Budapest. 7–23.

Kulcsszavak

=====

Hayden White, történeti emlékezet, Metahistory, történelemelmélet

Hayden White

Wesleyan University Special Collections & Archives

/ Historiography and Novelization /

On the fiftieth anniversary of Hayden White's *Metahistory*, Katalin Baráth revisits the similarities and differences between writing history and creating fiction. The author focuses on these issues in particular because she is both a historian and a fiction writer, and as such has experience creating both types of texts. The author recalls the former effects of *Metahistory* on historians and concludes that the narratives of the historian and the writer still cannot be safely separated solely on the basis of the examination of their texts. Moreover, there are many common features in the actions that precede the writing phase: for example, a fiction writer does research too, and also works from various versions of the so-called reality before shaping his story into a text. Baráth warns that historians should not have been concerned about the claims of *Metahistory*, but about the political use of history without professional control, and, more recently, about the continued undermining of trust in experts and expertise.
